

YER RESURSLARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Bazarbayeva Go‘zal Rustam qizi

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yer resurslari va uni boshqarish mexanizmlari haqida to‘liq ma‘lumot berilgan. Yer munosabatlarini tartibga solish mexanizmi haqida fikr-mulohazalar bildirilgan*

Kalit so‘zlar: *yer resursi, boshqarish, prognozlash, mexanizm, huquqiy tartib, daromad*

O‘zbekiston Respublikasining bozor munosabatlariga o‘tish jarayonida yer resurslaridan samarali foydalanishni boshqarishning obyektiv asosi bozor iqtisodiyoti qonunlari mexanizmi hisoblanadi. Yer resurslaridan samarali foydalanishni boshqarishning ikkita bir-biriga uzviy bog‘liq bo‘lgan boshqaruv vazifasi bo‘lib, bular birinchidan, tashkiliy va ikkinchidan, bevosita xo‘jalikdagi foydalanish shakllaridir. Boshqaruvni bu ikki shakli alohida yo‘nalish sifatida yer resurslaridan samarali foydalanishni boshqarishning tashkiliy tomonini aks ettiradi. Yer resurslarini boshqarish jarayoni bir qator tashkiliy, iqtisodiy va huquqiy mexanizmlarni o‘z ichiga oladi. Yer resurslarini boshqarish mexanizmlari quyidagi tizimda o‘z aksini topgan. Yer kadastrini yuritish - O‘zbekiston Respublikasi “Yer kodeksi”ning 15- moddasiga hamda “Davlat yer kadastrini to‘g‘risida”gi qonunga muvofiq tashkil etilgan tizim bo‘lib, u yerlarning huquqiy va xo‘jalik holati, miqdori va sifati, unumdorlik darajasi, qiymat bahosi, ushbu yer fondining yer toifalari, yer egalari, yerdan foydalanuvchilar va mulkdorlar o‘rtasidagi taqsimoti to‘g‘risidagi ma‘lumotlar va hujjatlar tizimidan iboratdir.

Yer kadastrini o‘z mohiyati, maqsadi va vazifalariga ko‘ra to‘rt tarkibiy qismdan iborat bo‘lib, ular yer uchastkalariga bo‘lgan huquqlarni ro‘yxatga olish, yerlarni miqdor va sifat hisobi, tuproq va yerlarni iqtisodiy baholashdan iborat.

Yer monitoringini yuritish - davlat miqyosida xalq xo‘jalik tarmoqlari bo‘yicha yerlardan foydalanishda ro‘y bergan jarayonlarning o‘zgarishini, yer resurslarining miqdori va sifati holatini uzluksiz kuzatish tizimini tashkil etish hamda ma‘lumotlar bilan yer resurslaridan samarali foydalanishni boshqarish jarayonini ta‘minlashga qaratilganidir.

Yer tuzish ishlarini tashkil etish - Yerlardan oqilona va samarali foydalanishga qaratilgan asosiy tadbirlardan biri bo‘lib, u yer fondini xalq xo‘jaligi tarmoqlari orasida taqsimlash va ularni hududiy tashkil etish masalalarini

yechishga qaratilgan. Boshqaruv vazifalaridan kelib chiqqan holda yer tuzish - yer egaliklari va yerdan foydalanishlarni hududiy tashkil etish bo'yicha ijtimoiy, iqtisodiy jihatdan asoslash, xalq xo'jaligi tarmoqlari ehtiyojiga mos keladigan yer tanlash va yer ajratish loyihalarini amalga oshirish, sug'orish va yo'l tarmoqlarini loyihalash va boshqa loyihaviy ishlanmalarni yaratish hamda amalga tadbiq etish masalalarini hal etishdan iborat.

Yer resurslaridan foydalanishni prognozlash - yer resurslaridan foydalanishni rejalashtirish, ularni muhofaza qilishga asoslangan holda prognozlash masalalarini o'z ichiga oladi. Bu mexanizm o'z mohiyatiga ko'ra yer resurslaridan foydalanishni bosh chizmasini (sxemasini) va yer tuzish ishlarini rejalashtirishdan iborat bo'ladi. Prognozlashning asosiy vazifasi xalq xo'jaligi tarmoqlari taraqqiyotiga mos holda yillik va uzoq muddatga mo'ljallangan yer resurslariga bo'lgan talabning ta'minoti bo'yicha asosiy ko'rsatkichlarni belgilab berish hisoblanadi.

Yer munosabatlarini tartibga solish - boshqaruvning huquqiy asoslariga suyangan holda ishlab chiqarish munosabatlari tarkibida yer munosabatlarini tartibga solishga xizmat qiladi. Bu mexanizmning asosiy vazifasi yerlardan foydalanishda qonuniylikni ta'minlashdan iborat. Bozor munosabatlari qaror topishi sharoitida yerlarni davlat boshqaruvining majmualiy uslubini eng qulay qo'llash va byudjet daromadlarini ko'paytirishni ta'minlovchi, yerdan foydalanishning eng samarali va iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq shakli sifatida yerni ijaraga berishning rivojlanishi ayniqsa muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu bilan birga yer munosabatlarining davlat boshqaruvidagi yagona tartibini o'rnatish, ijara haqi miqdorini usullarini ishlab chiqish, yer bozorining holatini aniq aks ettiradigan mintaqa iqtisodiyotining holati va undagi jarayonlarni boshqarish tizimida, yer ijara siyosatida tadbirlar majmuasini shakllantirishning birlamchiligini hisobga olish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Yer munosabatlarini tartibga solishning uslubiy nazariyasini ishlab chiqish, yerning oldi-sotdi shakllari va uslubini faollashtirish, yer uchastkalarini xususiylashtirish jarayonlarini, investitsion, baholash, sug'urta faoliyati, ipoteka, kreditlashtirish, yerga oid qimmatbaho qog'ozlar bilan muomala o'tkazishni rag'batlantirish zarur. Ishlab chiqarish munosabatlarining obyektiv majmui odamlarning ongi va irodasiga bog'liq emas, shu bilan birga ishlab chiqarish munosabati bu odamlar o'rtasida ta'sir ko'rsatadigan ongli va irodaviy munosabatdir. Shuning uchun ishlab chiqarish munosabati odamlarning buyumlarga va bir-biriga irodaviy munosabat ko'rinishida namoyon bo'ladi. Hodisalarning tashqi ko'rinishida odamlarning nisbatan mustaqil ta'sir ko'rsatishini tug'diradi. Bu holat ishlab

chiqarish munosabatining obyektiv mazmunini niqoblaydi. Ishlab chiqarish munosabatlarining obyektiv mazmunini ayrim odamlarning irodaviy harakati, kimningdir irodasi bilan belgilab emas, balki ishlab chiqaruvchilarining rivojlanishi ijtimoiy ishlab chiqarishning sharoiti, moddiy-texnikaning erishilgan darajasi bilan belgilanadi. Pirovardida aynan ana shu obyektiv omillar odamlarning ongi va irodasini ularning iqtisodiy faoliyati jarayoniga yo'naltiradi. Odamlarning irodaviy munosabati ishlab chiqarish munosabatlarining nafaqat tashqi ko'rinishining namoyon bo'lishi deb, balki ular holatining ichki zaruriyati sifatida bo'lib chiqadi.

Yer munosabatlarining irodaviy namoyon bo'lishi ularning obyektiv iqtisodiy mazmunining aks ettirilishidir. Yer munosabatlarining obyektivligini, ularning rivojlanish yo'nalishini ishlab chiqarishning barcha ijtimoiy moddiy sharoit majmuasini ishlab chiqarish kuchlari belgilaydi. Buyumlashgan ishlab chiqarish munosabatlari har doim ham kelib chiqavermaydi. Balki buyum faqatgina ma'lum ijtimoiy munosabatlar obyektiv bo'lgan taqdirdagina ro'y beradi. Ishlab chiqarish munosabatlarining buyumlashgan dalilida muhimi shuki, bu yerda munosabatlarni tashuvchi nafaqat oddiy buyum bo'ladi, balki odamlarning moddiy faoliyati, ishlab chiqarishning mahsuli sifatidagi buyum shaklida yuzaga keladi. Yer abadiy, uni bizga tabiat in'om etgan va buyumlashgan mehnatning mahsuli ham emas. Binobarin yer munosabatlarining buyumlashgan, predmetli shakllari boshlang'ich punkt sifatida berilgan. Yer munosabatlarini tartibga solish mexanizmini unga obyektiv jihatdan xos bo'lgan uchta bir-biriga bog'liq nuqtai nazardan qarash kerak: iqtisodiy, siyosiy va huquqiy (yuridik) . Bunday yondashuv yer munosabatlariga iqtisodiy, siyosiy va huquqiy ta'sirini nazariy aniq chegaralanishini nazarda tutishga imkon beradi. Biroq bu omillarni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish, xato bo'lar edi. Yer munosabatlarining rivojlanishiga ularning o'z ta'sirini ko'rsatish bir-biridan ajralgan xolda emas, balki o'zaro bir-biriga ta'sir ko'rsatish mustahkam, ajralmagan birlikda bo'ladi. Yer munosabatlarini tartibga solish mexanizmida birlamchilik iqtisodiy qonunlarga tegishlidir.

Ba'zan yer munosabatlarini tartibga solishni yer qonunchiligining ayrim huquqlari tashkil etadi degan ta'kidlarni uchratish mumkin. Yer munosabatlarini tartibga solish uchun huquqning mutlaq ahamiyati haqida fikrning paydo bo'lishiga sabab huquqiy adabiyotlarda "ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish", "iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish", "yer munosabatlarini tartibga solish" kabi ifodalanishlar eng ko'p uchraydi. Ehtimol uning sababini ana shu holatlar bilan tushuntirish mumkin. Ammo huquq umuman yer

munosabatlarini tartibga solmaydi, balki ularning maqsadli shakllarining namoyon bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi, u yer munosabati ishtirokchilarining fe'l-atvorini, munosabatlar subyektlarining huquq va burchlarini belgilab, ular o'rtasida muvofiq ravishda huquq munosabatlarini o'rnatish yordamida tartibga soladi. Aynan shu fikrni yer munosabatlarini huquqiy tartibga solish tushunchasiga kiritish kerak). Yer munosabatlarining ichki iqtisodiy mazmuni rivojlanishini iqtisodiy qonunlar tartibga soladi. Iqtisodiy qonunlar harakat qilishning obyektiv xarakterlarini e'tirof etish kerak. Odamlar ishtirokisiz harakat qiladigan tabiat qonunlaridan farqli o'laroq iqtisodiy qonunlar odamlar orasida tarkib topadigan ishlab chiqarish munosabatlari sohasida harakat qiladi. Ammo, bu iqtisodiy qonunlar eng avvaldan odamlarga ravshan ekan deganligini bildirmaydi. Iqtisodiy qonunlar obyektivdir. Ularning harakati va mazmuni odamlar irodasi va ongiga bog'liq emas. Iqtisodiy qonunlar, xususan yer munosabatlari rivojlanishi qonuni yerni muhofaza qilish va ratsional foydalanishni tashkil qilish uchun foydalanish yer resurslarini boshqarishning asosi, bosh mazmunidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Babajonov A.R., Raxmonov Q.R, G'ofirov A.J. Yer kadastr. T.: TIMI, 2008 - 220 b.
2. Варламов А.А., Гальченко С.А. Управление земельными ресурсами. Учебное пособие. М.: ГУЗ, 2005. - 240 с.
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2016. - 56 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib - intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bolishi kerak. Toshkent, "O'zbekiston", 2017, - 104 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farvonligini garovi. Toshkent, "O'zbekiston", 2017.- 48b.
6. Mirziyoev Sh.M. O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. Toshkent, "O'zbekiston", 2017. "Gazeta.uz".
7. Nigmatov A. Yer huquqi. - T.: "Islom Universiteti", 2001. - 191s.
8. Нигматов А. Земельное право. Т.: "Ислом Университета", 2001. - 189

9. Rahmonov Q.R. Yer resurslarini boshqarish. O'quv qo'llanma. T.: TIMI, 2008 .- 161 b.
10. Selim Kapor, Hari Eswaran, Winfried Blum. Sustainable Land Management. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg GmbH & Co. KG. Germany 2016.
11. Чертовицкий А.С., Базаров А.К. Управление землепользованием, Учебное пособие. Ташкент, ТИИМ. 2010. - 327 с.
12. Чертовицкий А.С. Земельный кадастр. Учебное пособие. Т.: ТИИМ, 2001 2 -2 9 6 с.
13. O'zbekiston Respublikasi "Yer kodeksi", T.: "Adolat", 2011 y.
14. O'zbekiston Respublikasi yer resurslarining holati to'g'risida Milliy hisobot. T.: "Yergeodezkadastr" davlat qo'mitasi, 2016. - 85 b.